

УДК 339.543.622

Харкова Л.О.*

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВСТУПУ ДО МИТНОГО СОЮЗУ РОСІЇ, БІЛОРУСІ ТА КАЗАХСТАНУ

В статті розглянуті можливі економічні наслідки вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану та структурні зрушення в економіці України, які можуть виникнути в результаті такої інтеграції.

Ключові слова: митний союз, структурні зрушення в економіці, структуроформуючі ефекти, Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану.

В статье рассмотрены возможные экономические последствия вступления Украины в Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана и структурные изменения, которые могут произойти в экономике Украины в результате такой интеграции.

Ключевые слова: таможенный союз, структурные изменения в экономике, структуроформирующие эффекты, Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана.

The article deals with the possible economic consequences of Ukraine's entry into the Customs Union of Russia, Belorussia and Kazakhstan and structural changes, which may take place in economy of Ukraine as a result of such integration.

Key words: customs union, structural changes in economy, structure forming effects, Customs Union of Russia, Belorussia and Kazakhstan.

Одним із пріоритетних векторів зовнішньої торгівлі України є регіон СНД. Країни СНД мають тісні торгівельні зв'язки та розгалужену структуру взаємопов'язаних ланок виробництва, що спричинює високий рівень експорту товарів всередині регіону. Країни СНД є, на рівні з країнами ЄС, пріоритетними партнерами України в торгівлі товарами та послугами. У торгівлі з країнами СНД за роки незалежності України спостерігалась тенденція до зменшення обсягів, в основному, через переорієнтацію торгівлі України від країн СНД до країн ЄС та Азіатських країн. У структурі торгівлі з країнами СНД торгівля з країнами-учасницями Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану (надалі – МС РБК) посідає значне місце і становить близько 80% імпорту та 85% експорту.

Основними статтями товарної структури торгівлі України з МС РБК є нафта, газ, машини та транспортне устаткування (41% експорту українського машинобудування в МС РБК складають залізничні транспортні засоби та супутнє обладнання), метали та вироби з них, сировинні матеріали, такі як залізна руда, мінеральне паливо, насіння та ліси, продукти хімічної промисловості та інші промислові товари. Крім торгівлі товарами на країни МС РБК припадає 36,3% обігу послуг. В експорті послуг з України МС РБК займає про-

* аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

відне положення за рахунок послуг трубопровідного транспорту, які Україна надає цим країнам. В структурі експорту послуг з України до країн Митного союзу помітне місце також займають державні та страхові послуги, а також експорт роялті та ліцензійних послуг (у період з 2010 до 2012 року обсяг роялті та ліцензійних послуг виріс на 185%). Основними статтями імпорту України послуг з Митного союзу є ділові, професійні та технічні послуги, а також залізничний транспорт. До 2010 року помітне місце в структурі імпорту послуг з Росії, Білорусі та Казахстану також займав трубопровідний транспорт, будівництво та пов'язані з ними інженерні послуги. Однак в останні роки частка цих послуг суттєво знизилась і наразі становить 32% (для порівняння, у 2009 році частка цих послуг становила 72%).

Росія є одним із провідних інвесторів в Україну. Так, частка Росії в загальному обсязі надходження прямих іноземних інвестицій збільшилась із 6,4% у 2009 році до 7,6% у 2010 році та до 9,2% у 2012 році. Основними галузями інвестування Росії в Україну є транспортний комплекс, суднобудування, телекомунікації, фінансовий сектор та гірничо-металургійний комплекс. Офіційна статистика України не дає повного уявлення про місце російських інвестицій в структурі інвестицій в Україну. В основному це відбувається внаслідок приховування частки інвестицій з Росії в інвестиціях, що припадають на Кіпр та інші офшори. Останнім часом в Україні має місце тенденція до активізації Російських банків, таких як ВТБ, Сбербанк Росії, Зовнішекономбанк, тощо. Крім того, російські підприємства виявляють зацікавленість у стратегічних вітчизняних підприємствах авіа - та суднобудування, енергетичного машинобудування, гірничо – металургійного комплексу, ядерної енергетики тощо.

Торгівельний режим України з МС РБК визначається мережею угод про вільну торгівлю, які зосереджені на торгівлі товарами і спрямовані на створення безмитної торгівлі для певного переліку продуктів. Винятки для безмитної торгівлі в рамках таких угод стосуються цукру, тютюнових виробів та інших товарів. Крім того до винятків з безмитного режиму України та країнами МС РБК застосовуються взаємні винятки в якості відповіді на експортні мита, встановлені торгівельним партнером. На сьогодні перелік таких взаємних винятків складається з 359 позицій в 26 категоріях товарів серед яких рибна продукція, мінеральні продукти, добрива, деякі кольорові метали, металобрухт, газ, нафта, тощо. Жодна із угод про преференційні умови торгівлі в регіоні СНД, включаючи угоди з країнами МС РБК, не стосується секторів послуг або інших пов'язаних з торгівлею питань, включаючи питання захисту прав інтелектуальної власності. Лібералізація торгівлі у сфері послуг не визначається і у останній Угоді про зону вільної торгівлі в рамках СНД, що набула чинності у вересні 2012 року, не дивлячись на те, що передбачалось, що відносини країн за умовами цієї Угоди мали регулюватись відповідно до принципів СОТ. В той же час, в березні 2013 року, Росія запропонувала створити зону вільної торгівлі послугами на теренах СНД. Однак такі прагнення наразі залишаються лише проектом.

Ще одним аспектом торгівельного режиму України з МС РБК є схожа система стандартизації, яка має спільне коріння, успадковане від Радянського союзу. Схожість стандартів України та країн-учасниць Митного союзу передбачає спрощення торгівлі та зниження видатків на торгівлю. Крім того, нова угода про зону вільної торгівлі в рамках СНД передбачає, що технічне регулювання в СНД буде ґрунтуватись на угоді СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, що приведе до нового етапу конвергенції технічного регулювання в рамках СНД.

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень України, вступ України до МС РБК зумовить позитивні зрушення для України у наступних аспектах.

Перш за все, мова йде про зниження ціни на енергоносії, що матиме важливий короткостроковий ефект. По-друге, Україна теоретично, при вступі до Митного союзу, може отримати вигоди від скасування митного контролю, що призведе до зниження витрат на торгівлю та, відповідно, збільшення прибутків домогосподарств. По-третє, як член Митного союзу, Україна могла б посилити свої позиції та мати більший вплив на рішення Митного союзу. В той же час, враховуючи вирішальну позицію Росії, яка має найбільший вплив на рішення, що приймаються учасниками Митного союзу, сумнівними є позитивні наслідки від такого посилення позицій України [8, С. 27-29].

В той же час, участь України у МС РБК приведе до низки втрат в економіці України. Серед останніх найважливішими будуть часткові втрати незалежності у сфері торговельної політики, в тому числі можливості самостійно укладати угоди з третіми країнами, зниження темпів модернізації економіки України та негативних наслідків в разі необхідності перегляду зобов'язань та компенсацій в рамках СОТ [8, С. 18-21].

У січні 2011 року вплив МС РБК на економіки країн - учасниць та України змоделивали фахівці Світового банку. Прогноз було зроблено на основі GTAP (GTAP 3.53 та GTAP 7 Data Base) [7, С. 3-4]. Фахівці Світового банку спрогнозували вплив МС РБК на структурні зрушення в економіках країн-учасниць за умов: (1) відсутності гармонізації країнами-учасниками сфер, пов'язаних з енергетикою; (2) обмеженій гармонізації умов торгівлі у сферах, пов'язаних з енергетикою; та (3) повній гармонізації сфер, пов'язаних з енергетикою.

За результатами дослідження науковці дійшли наступних висновків. У випадку існування відсутності гармонізації країнами - учасниками сфер, пов'язаних з енергетикою, в МС РБК зміни у ВВП очікуватимуться однозначно негативні для Росії та Білорусі, для Казахстану – несуттєво позитивні. Для Росії зменшення ВВП очікується на рівні 0,38%, для Білорусі - на рівні 3,2%. Відсутність гармонізації енергетичних сфер за умов створення Митного союзу для Казахстану створить зростання ВВП на рівні 0,04%. Для України така ситуація не вплине на рівень ВВП. Щодо структурних змін в економіці України внаслідок створення МС РБК за умов відсутності гармонізації країнами-учасниками сфер, пов'язаних з енергетикою, незначні (до 1%) структуродепресивні ефекти матимуть місце майже у всіх галузях економіки. Незначні структуророзвивальні ефекти (до 0,3%) будуть лише у сфері послуг, включаючи комунальні послуги. Детальні дані наведені у Таблиці 1.

У випадку створення МС РБК із обмеженим рівнем гармонізації енергетичного сектору ВВП всіх трьох країн-учасниць зменшиться. Таке зменшення буде мати місце для Росії на рівні 1,25%, для Білорусі – на рівні 6,26%, для Казахстану – на рівні 0,43%. За результатами моделі Україна від створення МС РБК за умов обмеженої гармонізації енергетичного сектору відчує зростання ВВП на рівні 0,07%. В такому випадку структуророзвивальні ефекти в економіці України матимуть місце в галузях нафти та газу, бензину та комунальних послуг, а структуродепресивні ефекти (до 4%) матимуть місце у всіх інших галузях.

І нарешті, у випадку повної гармонізації енергетичних секторів країни - учасниці Митного союзу також відчуватимуть скорочення ВВП. Найбільше скорочення матиме місце у ВВП Білорусі (2,77%). ВВП Росії та Казахстані також зменшиться на 0,66% та 0,54% відповідно. Наслідки створення повного митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном для України за результатами дослідження Світового банку будуть також негативні. Незважаючи на те, що ВВП України за результатами моделі має зрости на 0,11%, таке зростання матиме місце лише за рахунок структуророзвивальних ефектів у галузі очищеної нафти (10,26%), в той час як у всіх інших секторах економіки матимуть місце структуродепресивні ефекти.

Таблиця 1
Структурні зрушення в економіці України
внаслідок створення різних варіантів Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Зміни у ВВП України за умов створення МС РБК			
Сектор	За умов повної гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)	За умов обмеженої гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)	За умов відсутності гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)
	0,11	0,07	0
Бензин	10,26	4,34	0,15
Газ та нафта	-4,84	-3,45	-0,81
Фінансовий	-0,49	-0,37	-0,04
Перевезення вантажівками	-6,5	-4,85	-1,47
Автомобілебудування	-3,95	-3,18	-1,75
Зернові культури	-0,82	-0,58	-0,21
М'ясо	-0,79	-0,75	-0,51
Видобування корисних копалин	-0,68	-0,93	-0,89
Продукти харчування	-2,73	-2,38	-1,52
Легка промисловість	-4,91	-3,89	-2
Важка промисловість	-1,02	-0,47	-0,01
Комунальні послуги	1,28	1,02	0,28
Транспорт та комунікації	-0,3	-0,21	-0,01
Інші послуги	-0,06	-0,02	0,13

Джерело: Складено автором на основі [7, С. 3-5].

Наслідки вступу України до МС РБК були також досліджені економістами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій та Німецькою консультативною групою. У своїй роботі «Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном» вчені роблять висновок про недоцільність вступу України до Митного союзу [6, С. 7-9]. Так, за результатами дослідження внаслідок вступу України до Митного союзу відбудеться скорочення сукупного добробуту України (на 3,7%), імпорту (на 4,3%), експорту (на 4,6%), матиме місце зменшення зарплат некваліфікованої робочої сили (на 2,8%), зменшення зарплат кваліфікованої робочої сили (на 2,8%) у середньо- та довгостроковій перспективі. Щодо позитивних наслідків, за результатами моделі, розрахованої вченими, матиме місце зростання доходів від капіталу (на 0,6%), в той же час відбудеться скорочення обсягів капіталу (на 3,2%).

Дослідженням ефектів від вступу України до ЄП ще у 2006 році займалися фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Ще тоді вчені дійшли висновку, що внаслідок вступу України до ЄП відбудеться падіння ВВП. Основним чином таке падіння буде зумовлено зниженням обсягів випуску частин промислових секторів та зменшення обсягу надання послуг в Україні, а також падінням внутрішнього попиту.

Вчені цього інституту разом з вченими Німецької консультативної групи також розробляли кількісну оцінку варіантів регіональної інтеграції України, одним із сценаріїв якої є саме вступ України до МС РБК. За результатами дослідження вчені зробили висновки, що вступ України до Митного союзу матиме наслідком погіршення сукупного добробуту на 3,7%, зменшення обсягів імпорту та експорту на 4,3% та на 4,6% відповідно, погіршення рівня зарплат на 2,8%. В той же час матиме місце збільшення доходів від капіталу – на 0,6%, а також позитивні зміни відбудуться у переміщенні капіталу. Відповідно, вчені вважають недоцільним вступ України до МС РБК, оскільки у порівнянні з незначними перевагами, які Україна зможе отримати від участі у такому угрупованні, країна зіткнеться із збільшенням витрат на імпорт та порушенням зобов'язань перед СОТ [6, С. 8-9].

Наприкінці 2012 року своє бачення макроекономічних ефектів співпраці України та країн Митного союзу опублікував Центр інтеграційних досліджень Євразійського банку розвитку у роботі «Комплексна оцінка макроекономічного ефекту різних форм глибокої інтеграційної співпраці України з країнами Митного союзу та Єдиного економічного простору в рамках ЕврАзЕс» [5, С. 12-16]. За результатами дослідження вчені дійшли висновків про те, що приєднання України до Митного союзу матиме наслідком збільшення ВВП України на 1% до кінця року, а також відобразиться у зростанні секторів машинобудування (зростання на 6% - 9%). Щодо продуктів авіа та суднобудування, то їх доля в експорті до країн – учасниць Митного союзу зросте на 7% та 11,8% відповідно. Саме у цих секторах матимуть місце структуроформуючі ефекти. Структуродепресивних ефектів, на думку вчених, така інтеграція майже не передбачатиме. Фактично, на думку дослідників вступ України до Митного союзу є єдиним ефективним варіантом розвитку.

Автор провів самостійне дослідження наслідків вступу України до МС РБК. Задля оцінки структурних змін автор використав мультирегіональну модель загальної рівноваги GTAP (General Trade Analysis Project Model) версії GTAP 6.2, RunGTAP 3.59, GTAP Database 7. База даних GTAP 7, що використовувалась для моделювання інтеграції України до Митного союзу, включає дані про 113 країн та 57 секторів. Для зручності обрахунків автор згрупував їх у чотири групи країн та 15 груп секторів.

За результатами розрахунків автор дійшов висновку, про те, що внаслідок вступу України до МС РБК відбудуться істотні зміни у структурі експорту та імпорту України та країн – учасниць Митного союзу.

Таблиця 2
Темпи приросту обсягів експорту за секторами та регіонами в наслідок вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Галузь	Україна	ЄС	РБК	Інші
Сільське господарство	-3,873	0,05	-1,978	0,126
Легка промисловість	-45,244	-0,112	21,191	-0,027
Промисловість	62,291	0,076	-7,014	0,132
Сировинні ресурси	-30,922	-0,72	10,175	-0,38
Харчова промисловість	-2,15	0,12	3,989	0,154
Хімічна промисловість	8,173	-0,261	7,86	-0,14
Метали	11,164	-0,279	-0,469	-0,116
Машинобудування	-13,765	-0,089	24,631	-0,078
Транспортне машинобудування	-12,649	0,021	2,614	0,047

Галузь	Україна	ЄС	РБК	Інші
Електроніка	-20,014	0,097	22,906	-0,074
Будівництво	7,622	0,162	-2,12	0,41
Інфраструктура	-1,127	0,295	-1,673	0,316
Торгівля	-20,397	0,088	-5,12	0,059
Фінансові послуги	-20,469	0,078	-5,155	0,057
Інше	-40,167	0,056	7,659	0,04
Разом	-5,858	-0,055	6,981	-0,05

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP

Таблиця 3
Темпи приросту обсягів імпорту за секторами та регіонами в наслідок вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Галузь	Україна	ЄС	РБК	Інші
Сільське господарство	16,93	-0,037	1,685	-0,05
Легка промисловість	-5,007	-0,093	2,633	-0,062
Промисловість	40,928	-0,102	5,088	-0,085
Сировинні ресурси	-23,759	-0,166	99,157	-0,155
Харчова промисловість	54,306	-0,057	1,666	-0,064
Хімічна промисловість	-1,702	-0,092	1,877	-0,068
Метали	-0,923	-0,11	6,217	-0,084
Машинобудування	11,29	-0,086	3,627	-0,076
Транспортне машинобудування	10,777	-0,07	1,832	-0,092
Електроніка	15,163	-0,053	2,647	-0,07
Будівництво	11,328	-0,113	2,704	-0,107
Інфраструктура	6,255	-0,049	2,144	-0,065
Торгівля	21,915	-0,085	3,062	-0,076
Фінансові послуги	15,762	-0,084	2,598	-0,066
Інше	16,86	-0,105	2,531	-0,09
Разом	-1,361	-0,089	11,196	-0,083

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

За результатами дослідження, можна зробити висновок про те, що внаслідок вступу України до МС РБК матимуть місце зміни в обсягах приросту експорту та імпорту як України, так і Росії, Білорусі та Казахстану. Значне зростання обсягів експорту матиме місце у наступних галузях: промислові товари, метали, хімічна промисловість, будівництво. Помірні темпи приросту експорту матимуть місце в харчовій промисловості та транспортному машинобудуванні. В той же час, вступ України до МС РБК спричинить зменшення обсягів приросту експорту у таких галузях як легка промисловість, сировинні ресурси, електроніка та фінансові послуги. В цілому, внаслідок вступу України до МС РБК обсяг експорту зменшиться на 5,9%.

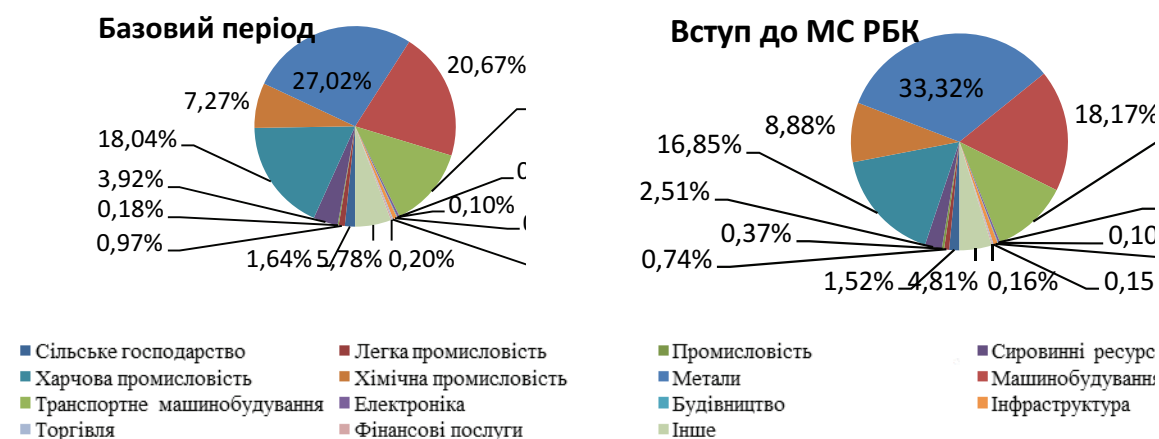

Рис. 1 Зміни структури експорту України до МС РБК внаслідок вступу України до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

Щодо змін обсягів імпорту України внаслідок вступу до МС РБК, майже у всіх секторах матиме місце його зростання. Винятком будуть сектори легкої промисловості, сировинних ресурсів, хімічної промисловості та металів. Детально зміна структури імпорту України з Росії, Білорусі та Казахстану зображена на рис. 2.

За результатами дослідження автор робить висновки про існування структурних зрушень в економіці України внаслідок вступу до Митного союзу. До структуроформуючих ефектів вступу України до МС РБК варто віднести структуророзвивальні ефекти у традиційних для торгівлі цих країн галузях, а саме у промисловості, металах та металообробці, хімічній промисловості та машинобудуванні, а також у секторах будівництва та харчовій промисловості.

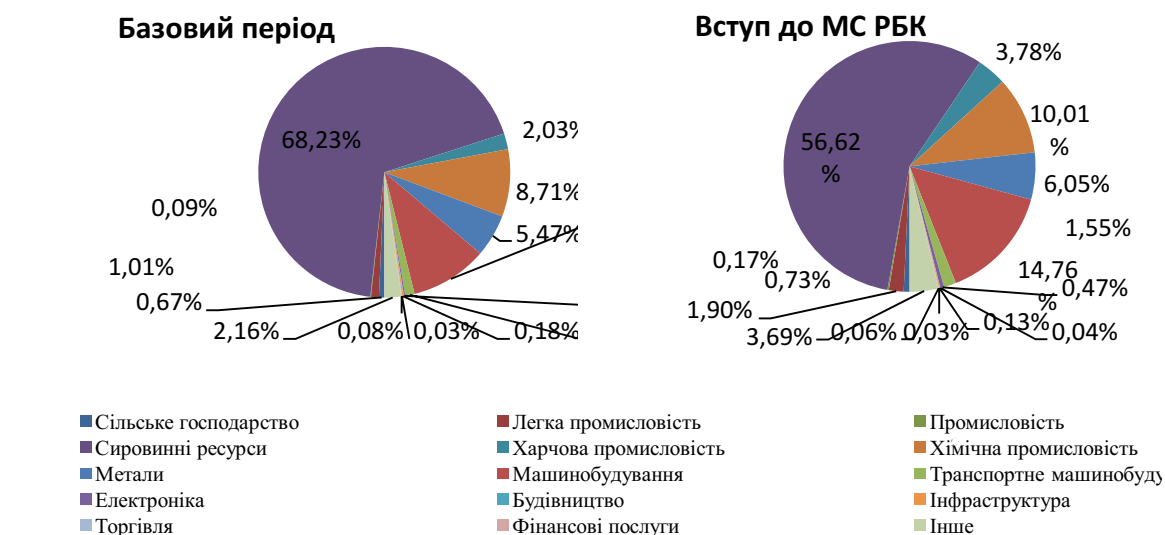

Рис. 2 Зміни структури імпорту України з МС РБК внаслідок вступу України до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

Структуродепресивні ефекти, внаслідок вступу України до Митного матимуть місце у галузях легкої промисловості, сировинних ресурсів, електроніки та фінансових послуг.

В цілому можна зробити наступні висновки. Вступ України до МС РБК матиме наслідком структуророзвивальні ефекти у традиційних для торгівлі між країнами – учасницями секторах. Найбільші позитивні наслідки Україна отримає внаслідок лібералізації торгівлі та зниження цін на нафту та газ. В той же час, в разі інтеграції України до Мит-

ного союзу можливі структуродепресивні ефекти у таких секторах економіки України як легка промисловість, сільське господарство, електроніка, а також у сфері послуг в цілому та зокрема фінансових послуг.

Варто також зазначити, що в разі вступу України до Митного союзу Україні доведеться застосовувати у торгівлі з третіми країнами єдиний зовнішній тариф. 87,97% тарифних ставок МС РБК визначаються на рівні митних тарифів Росії. Зважаючи на те, що імпорتنі тарифи МС РБК є вищими за митні тарифи України, наша країна, після вступу до Митного союзу, ймовірно відчуватиме ефекти відхилення торгівлі з третіми країнами, що призведе до сповільнення темпів модернізації, за рахунок імпорту нових технологій до України.

Важливим питанням, в разі вступу України до МС РБК залишається виконання Україною зобов'язань перед СОТ. Як відомо, Україна стала учасницею СОТ у 2008 році. Вступ України до СОТ передбачає виконання її зобов'язань перед іншими членами СОТ щодо дотримання митно – тарифної політики, узгодженої на момент вступу. Середній імпорتنний митний тариф МС РБК є істотно вищим від середнього імпортного тарифу України. Підвищення Україною імпортних тарифів до рівня імпортних тарифів МС РБК передбачає негативні наслідки для торговельного балансу України. Мова йде про те, що в разі підвищення Україною тарифів, інші країни – учасниці СОТ, експорт до України яких постраждає, матимуть право застосовувати до України імпортні мита відмінні, від тих, що є загальними. Відповідно, економіка України може зазнати втрат. З іншого боку, щодо товарів, імпортні тарифи щодо яких по відношенню до інших країн СОТ встановлені Україною на рівні вищому ніж імпортні тарифи МС РБК, мова йде здебільшого про продукцію сільського господарства, зниження таких тарифів призведе до посилення конкуренції на національних ринках, які Україна прагне захистити. Наслідком такого явища також будуть втрати економіки України.

Список використаних джерел

1. Биекенов С. К. Таможенный союз: история и перспективы [Учебно – методическое пособие] / С. К. Биекенов. – Комитет таможенного контроля Министерства финансов Республики Казахстан. – Астана, 2011;
2. Бураковський І. Зона вільної торгівлі з ЄС та Митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном: чи можлива інтеграція Україна в обидва об'єднання одночасно / І. Бураковський, В. Мовчан // Відносини Україна – ЄС: в умовах сучасних викликів. – 2010. - №2 (14) – С. 17-34;
3. Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції [Електронний ресурс]: Аналітичний звіт Інституту Економічних Досліджень та Політичних консультацій. – Київ, 2011. - Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_05/trade_pros_and_cons_2011-12-08_ukr.pdf;
4. Державна служба статистика України /Офіційний сайт/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>;
5. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС / [Институт экономики и прогнозирования Национальной академии наук Украины и Институт народнохозяйственного прогнозирования Российской академии наук]. – Центр интеграционных исследований, Санкт Петербург, 2012. – 43с.;

6. Мовчан В. Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном [Електронний ресурс]: В. Мовчан, Р. Джуччі/ Серія консультативних робіт [РР/05/2011]. – Берлін/Київ, 2011. - Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=3107;
7. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації/ А.В. Єрмолаєв, І.В., Клименко, Я.А. Жаліло, Н.С. Пелагеша [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К: НІСД, 2011. – 72 с.
8. De Souza L. V. An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on its Members/ Economic Premise/ The World Bank. – 2011;